

نوع مقاله: پژوهشی
دوره ۱، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۴
دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۵ - پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۵

معیار تمایز جرایم مشابه و مختلف در تعدد جرم با تأکید بر رویه قضایی

✉ tavakolpour@ujss.ac.ir

محمدهادی توکل پور

استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران

مهدی احمدیان

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران

چکیده: با تصویب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری در سال ۱۳۹۹، مقنن در خصوص قاعده تعدد مادی جرایم تعزیری، تفکیک میان جرایم مشابه و غیر مشابه و تعیین ضابطه مجزا برای اعمال مجازات در هر یک را مدنظر قرار داد. لکن قانون‌گذار در زمان تصویب قاعده جدید، نه تنها کمافی‌السابق موفق به تعریف جرم مشابه و ارائه معیار کاملی نشد بلکه تنها معیار مصوب نیز از ناحیه شورای نگهبان مورد ایراد قرار گرفته و در نهایت حذف شد. در پژوهش حاضر اهم نظریات مطروحه دکتربین حقوقی طرح و به اجمال بدان پرداخته شده؛ لکن آنچه این نگارش بدان اهتمام ویژه دارد بررسی آراء و نشست‌های قضایی جهت کشف معیار تفکیک با توجه به رویه قضایی کنونی کشور بوده است. نتایج حاصل از بررسی رویه قضایی نشان داد که بر خلاف انتظار، گستره ابهام ناشی از سکوت مقنن بیش از آن است که بتوان با ارائه تفسیر و راهکار از ناحیه قضات این مسئله را حل کرد. در این راستا، نگارندگان با بررسی نظریات موجود دکتربین حقوقی و توجه به رویه قضایی فعلی، همچنین با نگاهی ویژه به منشأ تفکیک به عنوان راهنما، نظریه «وحدت ارزش مبنا و مجازات» را ارائه نمودند؛ نظریه‌ای که بر اساس آن، جهت مشابه شناخته شدن دو یا چند جرم با یکدیگر، برابری ارزش‌های مورد حمایت قانون‌گذار (که موجب می‌گردد قانون‌گذار آن جرائم را تحت عنوان یا موضوعی واحد بداند) و برابری مجازات‌ها لازم است.

واژگان کلیدی: تعدد جرم، جرائم مشابه و مختلف، قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، رویه قضایی

استناد: توکل پور، محمدهادی؛ احمدیان، مهدی. (۱۴۰۴). معیار تمایز جرایم مشابه و مختلف در تعدد جرم با تأکید بر رویه قضایی. فصلنامه رویه قضایی، ۱(۱)، ۸۳-۱۰۵.

<https://doi.org/10.22034/juris.2025.2057120.1032>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری.

مقدمه

در کشورهای مختلف، در برخورد با مجرمانی که نظم و امنیت جامعه را بر هم می‌زنند سیاست‌های مجازاتی متفاوتی وجود دارد که یکی از این سیاست‌ها، تفاوت در مواجهه با یک جرم و چند جرم ارتکاب‌یافته توسط یک شخص است. سیاست‌گذاران جنایی، گاه با جمع مجازات، گاه با در نظر گرفتن مجازات جرم اشد و گاه تشدید از طریق اعطای اختیار تشدید به مقام قضایی نسبت به اعمال مجازات جرائم متعدد اقدام می‌کنند. تعدد جرم را در معنای عام خود می‌توان به «نقض متعدد مواد قانونی بدون محکومیت پیشینی» (ذاکر حسین، ۱۳۸۸: ۲۵) و تعدد جرم مادی را می‌توان به «ارتکاب دو یا چند فقره جرم مجزا از هم در یک زمان یا زمان‌های مختلف بدون ایجاد فاصله با محکومیت قطعی یا مرور زمان» تعریف نمود^۱ (رحیمی‌نیا و حسینی، ۲۰۲۱: ۳).

در کشور ما نیز مقنن در طول سالیان، از زمان تصویب اولین قوانین جزایی از قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴ تا قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹ تاکنون سیاست‌های مختلفی را در قبال برخورد با مجرمان با جرائم متعدد اتخاذ نموده است که یکی از این رویکردها در تفکیک میان جرائم مشابه و غیرمشابه در تعدد مادی جرم بوده است. با توجه به عدم تعیین ضابطه مشخص توسط قانون‌گذار، یکی از مسائل موجود و اختلافی، تشخیص این دسته جرائم از یکدیگر است.

اگرچه تاکنون پژوهش‌هایی در این خصوص انجام شده است که در متن به فراخور به آن‌ها اشاره خواهد شد ولی آنچه در این خصوص حائز اهمیت است برداشتی است که در مقام عمل در رویه قضایی نسبت به این موضوع وجود دارد. لذا لازم است در این خصوص پژوهشی به انجام رسد تا افزون بر آشکار ساختن وضعیت موجود محاکم در برداشت از این مفاهیم، با بهره‌گیری از معیارهای مطروحه به ارائه نظریه مطلوب نیز پرداخته شود.

روش انجام این پژوهش، توصیفی و تحلیلی بوده که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای این حوزه و بهره‌برداری از آرای صادره از محاکم کیفری در کل کشور (مندرج در سامانه داخلی تحلیل و نقد آراء دادگستری قوه قضائیه) و صورتجلسات نشست‌های قضایی جهت کشف رویه قضایی حاکم می‌باشد. گرچه یکی از اساسی‌ترین چالش‌های این پژوهش، همانند بسیاری دیگر از پژوهش‌هایی که نگاهی بر آراء و رویه قضایی دارند، عدم دسترسی مناسب به آراء محاکم بوده است. از طرفی با توجه به تصویب قانون کاهش حبس تعزیری در سال ۱۳۹۹، آرای مندرج در سامانه که جملگی مربوط به سال ۱۳۹۸ و قبل از آن است مرتبط با موضوع پژوهش و قابل بهره‌برداری نبود. از طرف

۱. تعدد جرم انواع مختلفی دارد: تعدد معنوی (یا اعتباری)، تعدد نتیجه و تعدد مادی. آنچه در پژوهش حاضر مد نظر است تعدد مادی جرم است. (برای ملاحظه سایر تعریف نک: مهدوی فرد، ۱۳۹۶: ۴۰).

دیگر با عنایت به سیاست‌های حفاظتی دادگستری، دسترسی به پرونده و دادنامه‌های مرتبط حتی برای یکی از نگارندگان که شاغل در دادگستری است دشوار بود.

جهت انجام این پژوهش ابتدا به تحولات قانونی موجود در این حوزه پرداخته می‌شود؛ سپس به معیارهای ارائه شده توسط دکترین حقوقی و نظریات مشورتی اشاره می‌شود و در ادامه با اشاره به نشست‌های قضایی، آراء وحدت رویه و آرای برخی محاکم به تبیین رویه قضایی موجود پرداخته خواهد شد و در نهایت نیز نظریه مطلوب ارائه خواهد شد.

۱. تحولات قانونی در خصوص جرائم مشابه و مختلف در تعدد جرم

قانون گذار در قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲ در ماده ۲۵ در بیان قواعد تکرار جرم برای اولین بار از مفهوم مشابهی با نام «جرم نظیر» استفاده نمود.^۱ لکن چنین تفکیکی در تعدد جرم برای اولین بار پس از انقلاب اسلامی ایران و در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱ صورت گرفت.^۲ در این قانون، قانون‌گذار جرائم را به دو دسته جرائم مختلف و جرائم مشابه تقسیم و برای تعدد در هر دسته قاعده‌ای تعیین نمود؛ بدین صورت که در جرائم مختلف مجازات علی‌حده‌ای مورد حکم قرار می‌گرفت لکن در جرائم مشابه، مقنن اختیار تشدید مجازات را به قاضی اعطا نموده بود. البته این رویکرد دوگانه قانون‌گذار که بعدها مورد انتقاداتی مبنی بر مخالفت با انصاف و عدالت، در تعارض بودن با اهداف تدوین حقوق کیفری و اعمال مجازات‌های شدید و طولانی قرار گرفت (حاجی‌ده‌آبادی، باقرزادگان، و میرزایی، ۱۳۹۵: ۱۰۴)، پس از تصویب و در هنگام اجرا نیز موجب مشکلات فراوانی برای حقوق دانان و قضات گردید. نخست اینکه مقنن در خصوص شیوه تشخیص این جرائم یعنی جرائم مشابه و مختلف، برخلاف جرم نظیر در تکرار جرم قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲، هیچ ضابطه‌ای ارائه ننمود. دوم اینکه مقنن اعلام داشت که تعدد در جرائم مشابه می‌تواند از علل مشدده کیفر باشد؛ اما برخلاف

۱. ماده ۲۵- اگر مجرم دارای سابقه محکومیت جنایی یا جنحه باشد و مرتکب جرم دیگری شود به بیش از حداکثر مجازات جرم جدید محکوم می‌گردد بدون آنکه از یک برابر و نیم حداکثر مذکور تجاوز کند در صورت وجود کیفیات مخفف دادگاه نمی‌تواند مجازات مرتکب را کمتر از یک برابر و نیم حداقل مجازات جرم جدید تعیین کند. در صورتی که جرم جدید نظیر یکی از جرائم سابق مجرم اعم از شروع و مباشرت و شرکت و معاونت در جرم باشد مجازات او بیش از حداکثر مجازات جرم جدید خواهد بود...

تبصره ۱- جرائم سرقت، کلاهبرداری، خیانت در امانت، اختلاس، تدلیس، ارتشاء و جرائم دیگری که قانوناً در حکم جرائم مذکور شناخته شده باشند از حیث تکرار جرم نظیر هم محسوب است.

۲. ماده ۲۵- در مورد تعدد جرم هر گاه جرائم ارتكابی مختلف باشد باید برای هر یک از جرائم مجازات جداگانه تعیین شود و اگر ختلف نباشد فقط یک مجازات تعیین می‌گردد و در این قسمت تعدد جرم می‌تواند از علل مشدده کیفر باشد و اگر مجموع جرائم ارتكابی در قانون عنوان جرم خاصی داشته باشد مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌گردد.

قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲ مشخص نبود که محدوده و سقف این تشدید تا کجاست. این موضوعات باعث سردرگمی زیادی در بین اқشار مذکور گردید. (پوربافرانی، ۱۳۸۴: ۲۶) عجیب آنکه این مشکل در اصلاح بعدی قانون یعنی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ همچنان دست نخورده باقی ماند و تنها شماره ماده از ۲۵ به ۴۷ تغییر یافت. از این رو یکی از انتقادات وارد به این قانون نیز مسکوت گذاردن معیار و نحوه تفکیک این جرائم بود (اسحقیان، ۱۳۹۰: ۱۲).

مقنن در آخرین اقدام خود با تصویب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری در تلاشی جهت دستیابی به مزایای هر دو قاعده، نسبت به ایجاد قاعده‌ای ترکیبی از این دو قاعده اقدام نمود. البته اقدام مقنن در قانون کاهش در خصوص تعیین قواعد تعدد کلیه جرائم موجب تعزیر است و به مجازات حبس اختصاص ندارد (حسینی، ۱۳۹۹: ۵۹). در قاعده جدید، قانون‌گذار تفکیک سابق جرائم مشابه و مختلف و قاعده تعدد جرائم را توأمان مطرح نمود؛ گرچه معضل تعریف و مصادیق جرائم مشابه و مختلف کمافی‌السابق با جعل قاعده پدیدار شده و لاینحل باقی ماند. لذا با مذاقه در مواد قانونی مربوط به تعدد جرم از ابتدای قانون‌گذاری تاکنون، نمی‌توان به شاخصی برای شناسایی جرم مختلف از غیر مختلف دست یافت (احمدزاده و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۴). ملاحظه سیر مشروح مذاکرات مجلس در زمان تصویب قانون کاهش حبس تعزیری نشان می‌دهد تفکیک جرائم مشابه و مختلف در هنگام تصویب قانون از نظر نمایندگان نیز بدلیل سردرگمی در منشأ تفکیک و علت وضع، محل اشکال بوده است. علیرغم تلاش اولیه بر بیان معیار با الحاق تبصره به ماده ۱۳۴ اصلاحی از جانب نمایندگان در راستای ارائه معیار^۲، همین معیار حداقلی نیز با ایراد اطلاق و عدم شفافیت

۱. ماده ۱۳۴- در تعدد جرائم تعزیری، تعیین و اجرای مجازات به شرح زیر است:

الف- هرگاه جرائم ارتكابی مختلف نباشد، فقط یک مجازات تعیین می‌شود و در این صورت، دادگاه می‌تواند مطابق ضوابط مقرر در این ماده که برای تعدد جرائم مختلف ذکر شده، مجازات را تشدید کند.

ب- در مورد جرائم مختلف، هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد، حداقل مجازات هر یک از آن جرائم بیشتر از میانگین حداقل و حداکثر مجازات مقرر قانونی است.

پ- چنانچه جرائم ارتكابی مختلف، بیش از سه جرم باشد، مجازات هر یک، حداکثر مجازات قانونی آن جرم است. در این صورت دادگاه می‌تواند مجازات هر یک را بیشتر از حداکثر مجازات مقرر قانونی تا یک‌چهارم آن تعیین کند.

۲. تبصره ماده ۱۵ طرح - جرائمی از قبیل سرقت، جعل و کلاهبرداری که دارای گونه‌های مختلف با مجازات‌های متفاوت است و جرائمی که به شیوه‌های مختلفی قابل تحقق است، مثل صادرات، واردات، تولید، توزیع، حمل، نگهداری و استعمال مواد مخدر، همچنین جرائمی که به موجب قانون در حکم جرم دیگری محسوب می‌شود و یا مجازات جرم دیگری برای آن مقرر شده است و شروع و معاونت در این جرائم، متفاوت محسوب نمی‌شوند.»

توسط شورای نگهبان رد شد.^۱ با رد این تبصره، نمایندگان نیز اقدامی برای رفع مشکل و موضوع ارائه نمودند. این موضوع شاید به علت فوریت تصویب و جلوگیری از عدم ایراد مجدد شورای نگهبان یا عدم اتفاق نظر در خصوص معیار های تفکیک بوده است.

در ضوابط قانون گذاری، عدم شفافیت در تبیین و تعریف مفاهیم که منجر به ابهام و اجمال قانون می شود نقص مهمی تلقی می شود. این نقص در قوانین جزایی بیش از سایر قوانین اهمیت داشته و نمایان است؛ چه اینکه این قوانین تعیین کننده ضوابط تنبیه، کاهش یا سلب حقوق و آزادی ها و حتی سلب حیات اشخاص است. آنچه واضح است بحث کاهش و یا حذف مجازات حبس یک دهه است که در قالب طرح در کمیسیون قضائی مجلس مطرح بوده، اما به جهت عدم شفافیت و همچنین نگرانی از پیامدهای احتمالی کاهش مجازات حبس مسکوت گذارده شده و هدف اصلی مقتن از طرح مجدد تفکیک جرائم به مشابه و مختلف در قانون، اقدام در راستای کاهش طول مدت مجازات حبس تعزیری می باشد؛ غایتی که آنچنان اهمیت دارد که در عنوان قانون نیز درج گردیده است.

لازم به ذکر است به طور کلی سه رویکرد اصلی در تعدد جرم وجود دارد. رویکرد جمع مجازات که به دلیل ریشه خود در مکتب عدالت مطلق به نظر می رسد از نخستین نگرش های جامعه بشری به تعدد جرم بوده است. در این رویکرد که متداول ترین شیوه تعیین مجازات جرائم متعدد در کشورهای مختلف دوران قدیم بوده (نوروزی، ۱۳۷۷: ۴۴ و ۴۷) و بر اساس تفکر سزاگرایانه^۲ شکل گرفته است بابت هر رفتار مجرمانه باید مجازات جداگانه تعیین و اجرا گردد. گرچه در برخی از کشورها مثل ایالات متحده آمریکا علی رغم استفاده از این رویکرد، برای اطمینان از تناسب و عدالت و جلوگیری از سنگینی بیش از حد مجموع مجازات ها در تعیین مجازات های متعدد، اصل «کلیت»^۳ به کار می رود (Vibla, 2015: 221). در رویکرد عدم جمع مجازات با تعیین یا اجرای مجازات اشد (عدم تشدید)، برای جمیع جرائم فقط مجازات شدیدترین آن ها بدون بالابردن حداکثر مجازات جرم در نظر گرفته می شود (نوروزی، ۱۳۷۷: ۵۹). در رویکرد تشدید مجازات (جمع قضایی مجازات ها، جمع انعطافی یا تشدید قضایی) در صورت مواجهه با تعدد جرم، به دستور قانون، مجازات تمامی

۱. موضوع قابل تأمل آن است که شورای نگهبان، تبصره مذکور را که در آن برای اولین بار در حقوق کیفری کشور، معیارهایی - گرچه حداقلی - جهت تفکیک جرایم مشابه و مختلف مطرح گردیده بود تحت عنوان اطلاق مغایر با بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی دانست؛ در حالی که اصل جعل چنین تفکیکی بدون بیان معیار تفکیک، خود موضوع ابهام در قانون و مغایر شیوه قانون گذاری در بند ۹ سیاست های ابلاغی مقام رهبری پیرامون شفافیت قانون - ناظر بر اصل ۱۱۰ قانون اساسی - به نظر می رسد.

2. Penalism

3. totality principle

جرائم از حداکثر قانونی آن بیشتر می‌شود؛^۱ سپس مجازات اشد انتخاب یا اجرا می‌شود (شامبیاتی، ۱۳۹۶: ۲۲۳). این مجازات مظهر و نماینده تمام مجازات‌های ارتكابی است و تعدد مانند یک کیفیت مشدده عمل می‌کند^۲ (علی آبادی، ۱۳۵۲: ۲۷۳). گرچه گاهی این تشدید با تساهل قضات همراه است (Dhami, 2022 : 55).

در کشور ما در آخرین اصلاحات قانون، مقنن از هر سه رویکرد بهره برده است (منابع انسانی دادگستری کل استان گلستان، ۱۴۰۰: ۸۶). بر اساس فقه اسلامی، در جرائم حدی غیر مشابه، مجازات حدود با یکدیگر جمع می‌شوند (رویکرد نخست) لیکن مجازات جرائم حدی مشابه با یکدیگر جمع نمی‌شود و تنها یک حد جاری می‌گردد (رویکرد دوم). در جرائم تعزیری نیز با اصلاح قانون و تفکیک صورت گرفته، در خصوص جرائم غیر مشابه جمع قضایی مجازات‌ها با امکان تشدید قضایی وجود دارد (رویکرد سوم). در جرائم مشابه اما اجرای مجازات اشد مد نظر قانون‌گذار بوده است (رویکرد دوم) اگر چه اختیار تشدید قضایی توسط قاضی نیز پیش‌بینی شده است (رویکرد سوم).

۲. معیارهای تفکیک در پرتو دکترین حقوقی

در این قسمت به نظریات ارائه شده توسط دکترین حقوقی در قالب شش نظریه اشاره می‌شود. شایان ذکر است که ممکن است نظریات دیگری نیز موجود یا از خلال این نظریات منشعب شوند که با توجه به پرهیز از اطالة کلام از بیان موارد مذکور صرف نظر می‌شود.

۲-۱. وحدت عنوان مجرمانه^۳

نخستین و رایج‌ترین معیاری که برای شناسایی جرائم یکسان و تفکیک آن از جرائم مختلف ارائه می‌شود آن است که کلیه جرائمی که ذیل یک نام و عنوان یا فصل واحد قرار می‌گیرند همگی جرم مشابه به حساب آمده و در غیر این صورت جرائم مختلف محسوب می‌شود. (مصدق، ۱۳۹۹: ۱۲۶) بر این اساس به عنوان مثال کلیه انواع جعل (اعم از اینکه جعل در سند عادی باشد یا رسمی و...)، کلیه انواع سرقت (اعم از سرقت منزل، سرقت مسلحانه، جیب‌بری و...)، کلیه جرائم جاسوسی (مندرج در مواد

۱. برای ملاحظه بیشتر در این خصوص و بررسی نظریات نک: پورباقرانی، ۱۳۸۴: ۳۶-۳۷.

۲. برخی رویکرد اخیر را مبتنی بر فایده عملی می‌دانند چه اینکه از طرفی صورت افراطی رویکرد جمع مجازات‌ها و ایرادات آن را به همراه ندارد و از طرف دیگر صورت تفریطی رویکرد عدم جمع مجازات‌ها و پیامدهای آن را به دنبال نخواهد داشت (مهدوی فرد، ۱۳۹۶: ۵۱).

۳. برداشت‌های متفاوتی از این نظریه در کتب و مقالات وجود دارد که در این قسمت به بیان برداشت رایج موجود پرداخته می‌شود؛ گرچه برداشت دیگری از این نظریه وجود دارد که قرابت زیادی با نظریه منتخب دارد که در ادامه بدان پرداخته می‌شود.

مختلف فصل مربوطه) و کلیه جرائم کلاهبرداری (ساده و مشدد)، صرف نظر از موضوع شان همگی جرم مشابه و از قاعده فوق تبعیت می نمایند (روستایی و رحمانیان، ۱۴۰۱: ۱۱۹). برخی علاوه بر قاعده فوق، شروع و معاونت در این جرائم را نیز در مقایسه با جرم تام آن‌ها از مصادیق جرم مشابه به حساب آورده و حکم فوق را جاری می‌دانند (نوربها، ۱۳۹۶: ۴۳۸). برخی علی‌رغم پذیرش این نظریه اذعان داشته‌اند که عنوان کلی فصل‌های قانون، معیار وحدت یا مشابهت جرائم نیست و همه جرائمی که در یک فصل جانیابی شده‌اند، به لحاظ رکن مادی و شیوه ارتکاب همواره با هم مشابه نیستند. از این رو در مواردی که عناوین مجرمانه مختلف باشد قوانین تعدد از نوع مختلف ملاک عمل قرار می‌گیرد (رستمی، ۲۰۲۵: ۱۲۲). گرچه نظریه وحدت عنوان مجرمانه معیار سهلی ارائه می‌دهد لکن این معیار سهل ممتنع است چه اینکه تعریف معیار مذکور مغالطه دور است^۱ و باید نخست مشخص شود منظور از عنوان مجرمانه واحد چیست؟ در ادامه نظر مذکور در بندهای ۲ و ۶ نظریه مشورتی معروف اداره حقوقی قوه قضائیه پذیرفته شده است که در ادامه به آن اشاره خواهد شد.^۲

۲-۲. وحدت رکن قانونی

به منظور رفع ایرادات نظر نخست، عده‌ای بر این باورند که چنانچه اتهامات متعدد متهم، همگی منطبق بر یک ماده قانونی باشند از مصادیق جرائم یکسان به حساب می‌آیند و در غیر این صورت، حتی بر فرض یکسان بودن نام و گروه جرائم، مختلف خواهند بود (فرهی، ۱۳۹۹: ۱۲۲). مثال، جرم‌انگاری موضوع ماده ۳ و ماده ۱۰ قانون صدور چک است که به رغم وحدت عنوان مجرمانه، مستند قانونی و نیز عنصر روانی این دو جرم یکسان نیست و مجازات‌های یکسانی نیز ندارند. بنابراین نمی‌توان بزه صدور چک بلامحل را با صدور چک از حساب مسدود مشابه دانست. اگرچه نظریه اخیر، برخی ایرادات دیدگاه قبل را مرتفع ساخته (مانند عدم مواجهه با چالش شناسایی جرائم همنام و مشابه محسوب نشدن جرائم غیرهمسان به صرف حضورشان ذیل فصل واحد) و در عین حال دادرس به سادگی می‌تواند جرائم غیر مختلف را از جرائم مختلف تفکیک نماید، لکن این دیدگاه نیز مصون از ایراد نیست.

۱. مغالطه دور: تعریف دو چیز یا لفظ مبهم به یکدیگر، درحالی که برای شناخت هریک، نیازمند به شناخت دیگری باشد.

۲. «...۲- جرایمی که به‌رغم تعدد عنصر قانونی و متفاوت بودن مجازات‌ها، تحت عنوان جرم واحد شناخته می‌شوند؛ مانند سرقت‌های متعدد، جعل اسناد مختلف، صدور چک بلامحل به هر شیوه که در قانون مقرر شده است...۶- شروع، معاونت و مباشرت در یک جرم...»

۲-۳. وحدت رکن قانونی و مجازات

این معیار مشابه معیار دوم یعنی وحدت رکن قانونی است با این تفاوت که حسب این معیار برای مشابهت دو جرم، صرف وحدت رکن قانونی کافی نبوده و باید مجازات دو جرم نیز با یکدیگر برابر باشد.^۱

۲-۴. تفاوت در رفتار تشکیل دهنده عنصر مادی

دیدگاه فوق نیز با تکیه بر اختلاف بین رفتار فیزیکی جرائم در صدد بیان ضابطه تفکیک می‌باشد و رفتار مجرمانه، محور تشخیص است. با این توضیح که تفاوت در رفتار فیزیکی عنصر مادی موجب مختلف بودن جرائم خواهد شد؛ گرچه از سایر جهات مشابه باشند (طاهری نسب، ۱۳۷۹: ۸۴). البته در این دیدگاه تفاوت در شرایط و اوضاع و احوال جرائم در صورت تشابه در رفتار فیزیکی، منجر به مختلف محسوب شدن جرائم نمی‌شود.

۲-۵. وحدت در اجزای تشکیل دهنده

بر اساس این دیدگاه برای مشابه دانستن دو جرم، علاوه بر بیان دو جرم در یک ماده قانونی، اجزا و عناصر متشکله سه‌گانه آن‌ها نیز باید یکسان باشند. بنابراین در مثال‌های گذشته، جعل و استفاده از سند مجعول، جرائم یکسان به حساب نمی‌آیند زیرا از حیث عنصر مادی با رفتارهای متفاوت ارتکاب می‌یابند. قائلین به این دیدگاه دو دسته‌اند:

دسته نخست برای یکسان قلمداد کردن جرائم مندرج در یک ماده قانونی وحدت و همسانی کلیه اجزای عنصر مادی را ضروری دانسته‌اند و با تفاوت در هر یک از این اجزا (اعم از رفتار، زمان، مکان، وسیله ارتکاب، نحوه ارتکاب و نتیجه) آن جرائم را مختلف به حساب می‌آورند. در مقابل، دسته دوم بر این باورند که جزء سوم عنصر مادی یعنی شرایط و اوضاع و احوال لازم برای تحقق جرم، از عوامل غیر موثر در ایجاد تفاوت میان جرائم است و صرفاً تفاوت در رفتارها موجب مختلف شدن جرائم ارتکابی می‌شود. اما اگر فرد مرتکب رفتارهای یکسان شده باشد حتی اگر این رفتارهای یکسان نسبت به موضوع‌های مختلف یا منتهی به نتایج مختلف شده باشد، این امر جرائم ارتکابی را مختلف نمی‌کند و این جرائم باید یکسان به حساب آیند (روحانیان، ۱۴۰۱: ۱۲۸).

۲-۶. وحدت اجزای تشکیل دهنده و مجازات

به منظور مرتفع ساختن ایرادات پیش گفته، دیدگاه ششم بر این باور است که جهت مشابه محسوب شدن جرائم علاوه بر وحدت عناصر تشکیل دهنده جرائم، مجازات قانونی آنها نیز باید

۱. این نظر در برخی از نشست‌های قضایی توسط قضات مورد قبول واقع شده است که در مبحث بعدی بدان اشاره خواهیم کرد.

یکسان باشد. حسب این نظر در نظام حقوق کیفری فعلی ایران، باید با تأسیس یک اصل قائل به این شد که «اصل بر مختلف بودن جرائم است» و در نتیجه در موارد مشکوک و مورد تردید، جرائم متعدد ارتكابی توسط متهم را باید از مصادیق جرائم مختلف در نظر گرفت و بدون حصول یقین از توسعه دامنه جرائم مشابه پرهیز نمود (احمدزاده و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۰).

۳. معیارهای تفکیک در پرتو نظریات مشورتی

با توجه به ابهامات موجود در خصوص معیار تفکیک میان جرائم مشابه و مختلف، تاکنون استعلام‌هایی از اداره کل حقوقی قوه قضائیه انجام شده است که موجب صدور نظریات مشورتی در این خصوص شده است که به آن‌ها اشاره می‌شود.

۳-۱. نظریه مشورتی شماره ۷/۹۹/۵۵۳ مورخ ۱۳۹۹/۰۵/۲۱

در این نظریه اداره حقوقی در درجه اول ارتكاب رفتار به صورت متعدد در خصوص مواد مخدر و روانگردان‌های مختلف موضوع یک ماده را (مثل مواد مشمول ۵ یا مواد مشمول ماده ۸) از حوزه تعدد جرم خارج نموده است. بدین معنا که در این حالت قواعد تعدد جرم اعمال نشده بلکه مواد مخدر مندرج در هر ماده با یکدیگر جمع و سپس حسب قاعده تناسب مجازات تعیین می‌شود. اما حسب همین نظریه، ارتكاب متعدد جرائم مواد مختلف از قانون مبارزه با مواد مخدر مشمول قاعده تعدد جرائم مختلف است. به عنوان مثال نگهداری ۱۰۰ گرم تریاک با نگهداری ۱ گرم هروئین، دو جرم مختلف است.

۳-۲. نظریه شماره ۷/۹۹/۶۷۶ مورخ ۱۳۹۹/۰۶/۰۴

در آخرین اقدام تحسین برانگیز و البته هم‌زمان انتقادآمیز اداره کل حقوقی قوه قضائیه، این اداره

۱. «استعلام: ملاک تعیین جرایم مشابه جهت اعمال قوانین تعدد جرم چیست؟ به عنوان مثال، آیا سرقت‌های مشمول بندهای مختلف ماده ۶۵۶ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی از مصادیق جرایم مشابه محسوب می‌شوند؟ آیا سرقت مسلحانه و سرقت عادی را می‌توان در زمره جرایم مشابه تلقی کرد؟

نظریه مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضائیه: در موارد زیر جرایم غیرمختلف محسوب می‌شوند: ۱- ارتكاب یک جرم خاص به صورت متعدد؛ مانند ارتكاب متعدد سرقت‌های منطبق با یک ماده مشخص. ۲- جرایمی که به‌رغم تعدد عنصر قانونی و متفاوت بودن مجازات‌ها، تحت عنوان جرم واحد شناخته می‌شوند؛ مانند سرقت‌های متعدد، جعل اسناد مختلف، صدور چک بلامحل به هر شیوه که در قانون مقرر شده است. ۳- رفتارهای متعدد مجرمانه که موضوع آن‌ها واحد است؛ مانند حمل، نگهداری، فروش، صادرات، واردات و ساخت مواد مخدر از نوع واحد، مشروبات الکلی، تجهیزات دریافت از ماهواره و اسلحه و مهمات از نوع واحد. ۴- دو یا چند رفتار مجرمانه که در یک ماده قانونی ذکر و برای آن‌ها مجازات پیش‌بینی شده است. ۵- ارتكاب جرایمی که مجازات جرم دیگر درباره آن‌ها مقرر شده است یا طبق قانون جرم دیگری محسوب می‌شود؛ مانند کلاهبرداری و جرایمی که مجازات کلاهبرداری درباره

با ارائه نظریه‌ای شاخص محور، نسبت به پر کردن خلأ قانونی به‌جای قانون‌گذار و جعل معیار تفکیک اقدام نمود. اینکه منشأ معیارهای بیان شده در پاسخ استعلامات چه می‌باشد، موضوع مشخص نیست و به‌نظر می‌رسد اداره برای برون رفت از مشکل، اقدام به رونمایی از لایحه نانوشته قوه قضاییه در این خصوص کرده است. از جهت دیگر، با توجه به هدف اصلی این اداره که ارائه نظر با تفسیر از قوانین می‌باشد، ارائه نظریه خارج از نص قانون‌گذار و ورای آن و بدون هرگونه استدلال، رفتاری تقنینی بوده که خارج از چهارچوب اختیارات این اداره است.

به‌نظر می‌رسد این نظر مشورتی به دلایلی علاوه بر دلیل فوق خالی از اشکال نباشد؛ نخست آنکه مشابه دانستن جرائمی که مجازات‌های متفاوتی دارند وفق بند دوم نظریه اخیر، منجر به لغو دانستن حکم مقرر در بند (الف) ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی خواهد شد؛ زیرا در عمل امکان تعیین یک مجازات در جرائمی که دارای مجازات‌های مختلفند فراهم نیست. (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۱۱۶). دوم آنکه با مشابه در نظر گرفتن تعدد در شروع به جرم، معاونت در تمامی جرائم تعزیری و مباشرت در ارتکاب همان نوع، با توجه به تفاوت در میزان مجازات قانونی این رفتارها (به استناد ماده ۱۲۲ و ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی)، مجدداً با اشکال فوق روبرو خواهیم شد. سوم آنکه صرف تشابه دو جرم در عنوان جرم و یکسان بودن عنصر قانون با وجود تفاوت در مجازات قانونی موجب مشابهت این جرائم نیست؛ چراکه صرف نظر از استدلال اخیر در خصوص تفاوت در مجازات، وصف رفتار مجرمانه آن‌ها نیز از یکدیگر متفاوت است. چهارم اینکه، تعبیر قاعده مذکور به عنوان یک استثناء در رأی وحدت رویه شماره ۶۲۴ مورخ ۱۳۷۷/۱/۱۸ هیأت عمومی دیوان عالی کشور در پایان نظریه صحیح به نظر نمی‌رسد. زیرا هیأت عمومی دیوان در مواردی که جاعل شخصاً از سند مجعول استفاده کرده، این اقدام را مستقل از جرم جعل دانسته و دادنامه‌ای را که بر اساس ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی برای جعل و استفاده از سند مجعول مجازات‌های جداگانه تعیین کرده، مطابق با موازین قانونی و صحیح تشخیص داده است. (احمدزاده و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۵-۱۶). لذا علیرغم وجود چنین نظریه‌ای به عنوان مبنا با توجه به لازم‌الاتباع نبودن نظریات این اداره، در عمل

آن‌ها مقرر شده است و یا طبق قانون کلاهبرداری محسوب می‌شود. ۶- شروع، معاونت و مباشرت در یک جرم. ضمناً در مواردی که به موجب نص خاص یا رأی وحدت رویه دیوان عالی کشور از قبیل رأی شماره ۶۲۴ مورخ ۱۳۷۷/۱/۱۸ هیأت عمومی دیوان عالی کشور (جعل و استفاده از سند مجعول) بر خلاف ضوابط و معیارهای فوق احکام خاصی مقرر شده باشد به همان ترتیب عمل می‌شود. بنابراین کلیه سرقت‌های موضوع بندهای مختلف ماده ۶۵۶ و همچنین سرقت‌های مسلحانه و عادی که در مواد ۶۵۱ به بعد قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ آمده است، تحت عنوان کلی سرقت‌های تعزیری، از نوع جرائم مشابه تلقی می‌شوند.»

نیز همچنان اختلاف نظر بین حقوق دانان و حتی پیرامون اصل نظر مطروحه وجود دارد.

۴. معیارهای تفکیک در پرتو نشست‌های قضایی

یکی از روش‌های مفید و موثر در کشف نظر قضات محاکم و رویه قضایی جاری در کشور، بررسی نشست‌های قضایی مربوطه است. نشست‌های قضایی مجموعه جلساتی هستند که با حضور قضات محاکم جهت طرح و بحث مسائل حقوقی روز و ارائه و بررسی نظریات موجود در سطوح شهرستانی (هیئت قضایی) و مرکزی (هیئت عالی قضایی) تشکیل می‌گردد^۱ با این توضیح، بررسی صورت جلسه نشست‌های قضایی تشکیل شده در دادگستری‌ها را می‌توان از منابع مهم پژوهشی و آموزشی به شمار آورد که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.^۲

۴-۱. نشست ۱۴۰۰/۱۲/۱۷ استان قزوین / شهر قزوین

در این نشست مشابه تلقی شدن یا نشدن انواع مختلف سرقت تعزیری مورد بررسی قرار گرفته است.^۳ در این نشست در خصوص مشابهت اشکال مختلف سرقت دو نظر مطرح شده است: نظر اکثریت بر عدم مشابهت با برگزیدن معیار سوم (وحدت عنصر رکن قانونی و مجازات) می‌باشد؛ با این استدلال که در تعیین مجازات، قانون‌گذار محکمه را مکلف به تعیین یک مجازات نموده است و با در نظر گرفتن مشابهت بین این جرائم، مکلف به انتخاب صرفاً یک مجازات از بین مجازات‌های متفاوت خواهیم بود که انتخاب هر یک از این مجازات‌ها موجب حذف مجازات رفتار مجرمانه دیگر شده و ترجیح بلامرجه تلقی می‌شود. در مقابل نظر اقلیت که به تأیید هیئت عالی نیز رسیده است معیار اول (وحدت عنوان مجرمانه) می‌باشد؛ با این استدلال که جرائم غیرمختلف جرائمی هستند که به اصطلاح علم منطق از یک جنس هستند یعنی حقیقت واحدی دارند. لذا انواع سرقت‌های تعزیری از لحاظ اینکه در کلیه آن‌ها ربودن مال غیر، عنصر مادی جرم است اختلافی ندارند و علیرغم تفاوت در سایر کیفیات و شرایط ارتکاب جرم و مجازات‌های آن‌ها همگی تحت عنوان فصل بیست

۱. بدین منظور دادگستری هر شهرستان با اختصاص زمانی مشخص در هفته و تشکیل نشست قضایی (هیئت قضایی)، نسبت به طرح مسائل مستحدثه در حوزه قضایی خود که اغلب چالش برانگیز و اختلافی هستند اقدام و قضات، به بررسی و بحث پیرامون نظریات خود در مسئله مطروحه می‌پردازند. در برخی موارد این مسائل به قدری از اهمیت برخوردارند که در سطح استان نیز توسط قضات تجدید نظر مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرند که منجر به صدور نظریه هیئت عالی قضایی می‌گردد.

۲. برای مشاهده متن کامل نشست‌ها نک: (آموزش قوه قضاییه، بی تا www.neshast.eadl.ir)

۳. همچنین نک: نشست برگزار شده توسط استان مرکزی/شهر زننده تاریخ برگزاری ۱۳۹۹/۰۷/۰۹ موضوع: ضابطه تشخیص جرایم متعدد و یکسان در قانون کاهش حبس تعزیری و مصادیق شدید و ضعیف یک جرم

و یکم سرقت و ربودن قرار گرفته‌اند. این تفسیر به نفع متهم و وفق قاعده تفسیر مضیق قوانین کیفری می‌باشد و در موارد ابهام باید به عرف مراجعه کرد و جامعه کلیه موارد سرقت را فارغ از اینکه با کدام مستند قانونی تطبیق نماید به عنوان سرقت می‌شناسد.

۲-۴. نشست ۱۴۰۰/۰۳/۱۱ استان گیلان / شهر املش

در این نشست موضوع ملاک تشخیص جرائم مشابه و مختلف موضوع ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی اصلاحی مصوب ۱۳۹۹ بررسی شده است. در این رابطه در خصوص مشابهت اشکال مختلف سرقت دو نظر مطرح شده است: نظر اکثریت بر عدم مشابهت با برگزیدن معیار سوم (وحدت عنصر رکن قانونی و مجازات) می‌باشد؛ چه اینکه مشابه دانستن جرائمی که دارای مجازات‌های متفاوتی هستند منجر به لغو حکم مقرر در بند الف ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی خواهد شد. با این ملاک جرائمی که مجازات جرم دیگری برای آن‌ها مقرر شده است یا آنکه در حکم جرم دیگری محسوب می‌شوند نیز مشابه دانسته شده‌اند. در مقابل اقلیت ضابطه را عنوان مجرمانه با توجه به رکن مادی دانسته و معیار اول (وحدت عنوان مجرمانه) را پذیرفته است. در نهایت هیئت عالی نیز صرفاً نظریه مشورتی شماره ۸۷۷ مورخ ۱۳۹۹/۸/۲۰ را به تأیید رسانده است که چنانچه گفته شد این نظریه بر مشابهت جرائم مذکور (و بر اساس معیار اول وحدت عناوین مجرمانه) تأکید دارد.

۳-۴. نشست ۱۳۹۹/۰۵/۰۹ استان کهگیلویه و بویراحمد / شهر یاسوج

در این نشست موضوع تعیین مجازات مناسب در موارد متفاوت بودن ارزش مال و نصاب مقرر در جرائمی از قبیل سرقت و کلاهبرداری با توجه به مواد ۱۱ و ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس ۱۳۹۹ بررسی شده است.^۱ در این خصوص پیرامون متفاوت بودن ارزش مال و نصاب مقرر در جرائمی از قبیل سرقت و کلاهبرداری، دو نظر مطرح شده است: نظر اکثریت با برگزیدن معیار وحدت عنصر مادی و مجازات قائل به عدم مشابهت است. در مقابل نظر اقلیت، مشابهت با برگزیدن معیار اول (وحدت عنوان مجرمانه) می‌باشد و در نهایت هیئت عالی با ذکر اینکه ملاک تشخیص جرائم مشابه از مختلف، عنوان مجرمانه است و نه تشابه و یا تفاوت در عمل فیزیکی و یا میزان مجازات و رکن قانونی، نظریه اقلیت را به تأیید رسانده است.

۵. معیارهای تفکیک در پرتو آرای قضایی

در تعریف رویه قضایی اگر به صورت مطلق استعمال شود، مقصود مجموع آرای قضایی است که از دادگاه‌ها صادر می‌شود. اما رویه قضایی به معنی خاص خود، بسته به حقوق کشوری که در آن استعمال می‌شود معانی متفاوتی دارد. معنای رویه قضایی به معنای خاص خود این است که دادگاه‌ها

۱. همچنین نک کد نشست ۱۳۹۹/۰۴/۳۰ استان تهران / شهر لواسان، موضوع: ارزش اموال تخریب شده

یا برخی از آن‌ها با توجه به ابهام یا خلأ موجود در قانون، در خصوص یکی از مسائل حقوقی روش یکسانی در پیش بگیرند و آرای راجع به آن مسئله آن قدر تکرار شود که بتوان گفت هرگاه آن دادگاه‌ها با دعوایی مشابه روبه‌رو شوند، همان تصمیم را خواهند گرفت. این بستگی چندان محکم است که بیشتر نویسندگان، رویه قضایی را دسته‌ای از آرای محاکم دانسته‌اند که در مسئله‌ای خاص، از یک راه حل پیروی کرده‌اند (اسلامی پناه، ۱۳۹۷: ۲۴۳). با توجه به اصل اعتبار نسبی آراء، روش‌های مرسوم بین محاکم را نمی‌توان از قواعد حقوقی شمرد. لکن این اصل با دو استثنا همراه است که موجب می‌شود رویه قضایی عملاً در ردیف منابع رسمی حقوق قرار گیرد: تثبیت رویه قضایی خاص با پذیرش علمای حقوق^۱ و اثبات رویه قضایی اخص^۲ با صدور رأی وحدت رویه. در این قسمت با اشاره به آراء وحدت رویه و نیز آراء صادره از برخی محاکم به تبیین رویه قضایی این حوزه پرداخته می‌شود.

۵-۱. در آراء وحدت رویه (رویه قضایی اخص)

آرای وحدت رویه صادره از دیوان عالی کشور در موضوع جرائم مشابه و مختلف مصداق محور بوده‌اند که در اینجا به دو مورد از آن‌ها اشاره می‌شود:

الف) رأی وحدت رویه قضایی شماره ۶۰۸ (مورخ ۱۳۷۵/۰۶/۲۷ پیرامون مشابه بودن انواع صدور چک پرداخت نشدنی): این رأی اشعار می‌دارد صدور چک‌های بلامحل و وعده دار و تضمینی و غیره موضوع مواد ۳ و ۷، ۱۰ و ۱۳ قانون صدور چک مصوب سال ۱۳۵۵ و اصلاحی آن در سال ۱۳۷۲ در صورتی که از جانب یک نفر انجام شده باشد از نوع جرائم مختلف نبوده، بلکه جرائم مشابهی هستند که در کلیه آن‌ها با گذشت شاکی خصوصی و یا پرداخت وجه چک، تعقیب مشتکی‌عنه موقوف می‌شود. البته برخی از جرائم متعدد طبق قانون خاص، جرم واحد محسوب می‌شوند.^۳ مانند صدور چک‌های متعدد بلامحل که این‌گونه جرائم تخصصاً از بند الف ماده ۱۳۴ (یعنی جرائم مشابه) خارج هستند (عابدی، ۱۳۹۹: ۹۴).

۱. اگرچه آرای محاکم برای سایر محاکم لازم‌الاتباع نیست و ضمانت اجرایی نیز ندارد، مع‌هذا به دلایلی در دادرسی‌های مشابه و بعدی خود از نظری خاص و در مواردی از نظر دادگاه‌های عالی پیروی می‌نماید. این عوامل را به دو دسته مهم می‌توان تقسیم کرد: عوامل روانی - اجتماعی و عوامل ناشی از طبقه‌بندی و درجه دادگاه.
۲. در حقوق ایران، رویه قضایی معنای اخصی نیز دارد که همان آرای صادره از هیئت عمومی دیوان عالی کشور در مقام تعیین رویه واحد یا همان «آرای وحدت رویه» می‌باشد.
۳. به عنوان مثال در ماده ۱۵ قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران ملاحظه می‌گردد در تبصره ماده مذکور، شروع به ارتکاب جرم‌های مذکور در این ماده را در حکم ارتکاب دانسته است. گرچه مفاد این تبصره خلاف قاعده و صرفاً در خصوص این ماده مجراست لکن مقایسه نسبت ارتکاب جرم و شروع به ارتکاب جرم و یکسان در نظر گرفتن آن قابل توجه می‌باشد.

ب) رأی وحدت رویه شماره ۶۲۴ (مورخ ۱۳۷۷/۱/۱۸ پیرامون مختلف محسوب شدن جعل و استفاده از سند مجعول): این رأی اشعار می‌دارد نظر به اینکه به موجب مواد (۷۵ تا ۸۲) قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۷۱ برای جعل و استفاده از سند مجعول مجازات جداگانه تعیین شده و به علاوه در ماده (۸۳) قانون مزبور نیز برای استفاده کننده از سند مجعول در مواردی که جاعل خود استفاده کننده باشد مجازات مقرر گردیده است بنابراین بر طبق مواد مزبور استفاده از سند مجعول عملی مستقل از جعل محسوب و نسبت به جاعل نیز بزه جداگانه است.

۲-۵. آراء صادره از محاکم (رویه قضایی خاص)

در ادامه با بررسی و تحلیل تعدادی از آرای صادره از محاکم به بیان معیارهای موجود در آرای قضایی می‌پردازیم:

الف) جرم سرقت: در جرم سرقت رویه محاکم متفاوت بوده است. برخی محاکم با پذیرش معیار وحدت عنوان مجرمانه انواع مختلف سرقت را مشابه در نظر گرفته‌اند.^۱ در مقابل برخی از محاکم با عنایت به تفاوت در میزان مجازات قائل بر عدم مشابهت این جرائم بوده‌اند.^۲

ب) جرائم جعل و کلاهبرداری: بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد برخی محاکم بر خلاف

۱. دادنامه شماره ۱۴۰۱۲۱۳۹۰۰۰۱۰۹۳۲۰۶ مورخ ۱۴۰۱/۰۲/۳۱: حسب این دادنامه، دو فقره سرقت شبانه از محل سکنی و یک فقره سرقت شبانه از محل مهیا برای سکنای جملگی مشابه تلقی شده است.

دادنامه شماره ۱۴۰۱۳۳۹۰۰۰۱۲۲۸۸۷۹ دادگاه عالی آباد کتول: حسب این دادنامه که در مقام تجمیع آرای صادره صورت گرفته است، دو فقره سرقت تعزیری ساده، یک فقره شروع به سرقت اموال عمومی و یک فقره سرقت اموال عمومی موضوع پرونده بوده است که این دادگاه جملگی بزه‌های مورد حکم در خصوص محکوم علیه اعلامی از سوی واحد اجرای احکام کیفری آباد کتول را مختلف تلقی نکرده بلکه آنها را جرایم مشابه سرقت محسوب نموده است.

دادنامه شماره ۱۴۰۱۰۷۳۹۰۰۰۲۴۰۷۰۸ مورخ ۱۴۰۱/۰۲/۲۵: حسب این دادنامه، متهم مرتکب ۵ فقره سرقت تعزیری شده است. این رأی از جهاتی خالی از اشکال نیست؛ چه اینکه دادگاه تمامی سرقت‌های صورت گرفته را حسب استناد مندرج در رأی، مشمول ماده ۶۶۱ (سرقت ساده) در نظر گرفته است در حالی که صرف نظر از اموال مسروقه که بنظر اموال سرقتی از محل سکنی و موضوع ماده ۶۵۶ هستند، در یکی از این سرقت‌ها اموال شرکت گاز سرقت شده است که به نظر می‌رسد با توجه به دولتی بودن شرکت گاز موضوع مشمول ماده ۶۵۹ باشد.

۲. دادنامه شماره ۹۹۰۹۹۸۳۸۳۳۳۰۰۹۷۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۲/۲۵ دادگاه بخش بافت: حسب این دادنامه، سرقت‌های شبانه کمتر از ۲۰ و بیشتر از ۲۰ میلیون تومان مختلف محسوب شده است.

دادنامه شماره ۹۹۰۹۹۷۲۲۱۴۵۰۲۲۲۶ مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۲۶ دادگاه کیفری دو رودهن: حسب این دادنامه، سرقت‌های از محل سکنی کمتر از ۲۰ و بیشتر از ۲۰ میلیون تومان مختلف محسوب شده است.

رأی وحدت رویه جعل و استفاده از سند مجعول را جرم مشابه در نظر گرفته‌اند.^۱ برخی محاکم جعل رایانه‌ای و تحصیل مال از طریق نامشروع از طریق جعل مذکور علی‌رغم اینکه هر دو در راستای کسب مال بوده را جرم مختلف دانسته‌اند.^۲ برخی نیز بر خلاف نظریه مشورتی کلاهبرداری و شروع به کلاهبرداری را غیر مشابه دانسته‌اند.^۳

ج) جرائم مواد مخدر: در خصوص جرائم مواد مخدر، آرای موجود نشان می‌دهد رویه موجود در محاکم مختلف محسوب نمودن مجازات نگهداری مواد مخدر سنتی با صنعتی است؛^۴ لکن در خصوص مواد مخدر هر دسته، مجموع وزن مواد مخدر هر دسته ملاک محاسبه مجازات است.^۵ گرچه در حالت تفاوت در نوع رفتار در خصوص هر دسته از مواد مخدر موضوع اختلافی است. نکته اینکه تفاوت در بین آلات استعمال یعنی تفاوت در شیء موضوع ماده ۲۰ موجب مختلف شدن جرم نگردیده است.^۶ همچنین نگهداری و استعمال یک نوع ماده با هم غیر مشابه فرض شده است.^۷

۱. دادنامه شماره ۱۴۰۱۹۲۹۳۰۰۰۶۱۹۲۹۳ مورخ ۱۴۰۱/۰۲/۳۱ دادگاه کیفری دو ساوه: در این رای دادگاه دو فقره جعل سند عادی و دو فقره استفاده از سند مجعول عادی را جملگی جرم مشابه تلقی نموده و یک مجازات تعیین نموده است.

دادنامه شماره ۱۴۰۱۲۲۳۹۰۰۰۲۱۶۷۲۰ دادگاه کیفری دو قزوین: حسب این دادنامه، احد از متهمان مرتکب جعل دو فقره سند عادی و متهم دیگر مرتکب استفاده از سند های مجعول مذکور شده است. دادگاه صرف نظر از متفاوت بودن مفاد اسناد عادی، جعل آنها را همانند استفاده از آنها مشابه دانسته است.

۲. دادنامه شماره ۱۴۰۱۴۰۳۹۰۰۰۷۹۲۲۷۹ مورخ ۱۴۰۱/۰۳/۳۱ دادگاه کیفری دو بندرعباس دادنامه شماره ۱۴۰۱۳۲۳۹۰۰۰۷۸۵۰۲۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۳/۳۰ دادگاه بروجن.

۳. دادنامه شماره ۱۴۰۱۲۵۳۹۰۰۰۳۴۹۴۰۲۷ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۰۴ دادگاه تجدید نظر استان خراسان رضوی: حسب این دادنامه که در راستای تجمیع آرا می‌باشد دادگاه این دو دسته (یعنی جرم تام و شروع به جرم) را مختلف دانسته است.

۴. دادنامه شماره ۱۴۰۱۰۹۳۹۰۰۰۳۶۶۹۰۰۱

دادنامه شماره ۱۴۰۱۹۳۹۰۰۰۳۷۶۴۶۵۸ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۰۴ دادگاه انقلاب شهرستان فلاورجان.

۵. دادنامه شماره ۱۴۰۱۰۹۳۹۰۰۰۳۶۶۸۵۶۱ دادگاه کیفری دو علی آباد: دادگاه نسبت به سه فقره جرم مواد مخدر مذکور، با توجه به مشابهت نوع مواد مخدر موضوع ماده ۸ (صنعتی بودن) و یکسان بودن رفتار (نگهداری)، قاعده تعدد جرم را اعمال نکرده است؛ بلکه با توجه به عدم سابقه صدور حکم، مواد مخدر موضوع ماده مذکور را با یکدیگر جمع نموده است.

۶. دادنامه شماره ۱۴۰۱۰۷۳۹۰۰۰۰۲۴۰۴۳۸ مورخ ۱۴۰۱/۰۱/۳۱ دادگاه انقلاب اردبیل

۷. دادنامه شماره ۱۴۰۱۲۶۳۹۰۰۰۰۹۹۸۸۶۸۶ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۰۴ دادگاه انقلاب شهرستان محلات: حسب این دادنامه دادگاه نگهداری مواد مخدر و استعمال همان ماده را مختلف محسوب و بند ب ماده ۱۳۴ را اعمال نموده است.

د) جرائم مربوط به اسلحه و مهمات: بررسی صورت گرفته نشان می‌دهد محاکم در هر دسته از سلاح (اعم از شکاری، جنگی)، تفاوت در نوع و شرکت سازنده اسلحه را موجب تفاوت در جرم نمی‌دانند^۱؛ لکن نگهداری سلاح و نگهداری مهمات سلاح را جرم مختلف محسوب کرده‌اند.^۲

ه) سایر جرائم: با بررسی صورت گرفته در آرای بدست آمده از محاکم، جرائم توهین و اخلال در نظم عمومی^۳، در دسترس دیگران قرار دادن تصاویر و فیلم‌های خصوصی یک شخص به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای به اشخاص متفاوت^۴، مشابه محسوب شده‌اند. لکن در مقابل، جرائم جرح با سلاح و قدرت‌نمایی با سلاح و تمرد نسبت به مأمورین^۵، حمل چاقو و جرح عمدی با چاقو و تهدید با چاقو و توهین^۶، تضییع اموال دولتی و تعیین و وصول عوارض بدون داشتن مجوز قانونی^۷، در دسترس قرار دادن تصویر خصوصی شاکی بدون اذن در فضای مجازی و نشر اکاذیب از طریق سامانه رایانه‌ای و تهدید عرض^۸، نگهداری مشروبات الکلی دست‌ساز و نگهداری مشروبات الکلی خارجی^۹، ورود غیرمجاز به خاک ایران و اقامت غیرمجاز در خاک ایران^{۱۰}، جملگی با یکدیگر مختلف محسوب شده‌اند.

در جمع‌بندی با نگاه کلی‌تر به آراء محاکم و نظریات مطروحه قضات در نشست‌های قضایی به‌نظر

۱. دادنامه شماره ۱۴۰۱۳۶۳۹۰۰۰۱۲۰۹۶۸۳ دادگاه کیفری یک لرستان
۲. دادنامه شماره ۱۴۰۱۴۱۳۹۰۰۰۰۱۵۱۸۱۹ مورخ ۱۴۰۱/۰۱/۳۱ دادگاه کیفری دو یاسوج
۳. دادنامه شماره ۱۴۰۱۳۶۳۹۰۰۰۰۷۳۱۴۵۷ مورخ ۱۴۰۱/۰۲/۳۱ دادگاه کیفری دو بروجرد
۴. دادنامه شماره ۱۴۰۱۲۶۳۹۰۰۰۱۰۰۰۳۵۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۰۴ دادگاه کیفری دو اراک
۵. دادنامه شماره ۱۴۰۱۶۸۳۹۰۰۰۲۶۵۲۹۵۱ مورخ ۱۴۰۱/۰۲/۳۱ شعبه دادگاه کیفری دو تهران: دادگاه جرح با سلاح سرد و قدرت‌نمایی با سلاح سرد را گرچه موضوع یک فصل از قانون (در جرایم علیه اشخاص و اطفال) بوده (مواد ۶۱۴ و ۶۱۷ تعزیرات) لکن این جرایم را مختلف محسوب نموده است.
۶. دادنامه شماره ۱۴۰۱۹۱۳۹۰۰۰۴۱۵۱۷۹۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۰۴ دادگاه کیفری دو قرچک، بایگانی ۰۱۰۰۱۸۶ مورخ ۱۴۰۱/۰۳/۱۹ دادگاه بخش
۷. دادنامه شماره ۱۴۰۱۳۵۳۹۰۰۰۵۴۹۶۴۴ مورخ ۱۴۰۱/۰۱/۲۹ دادگاه کیفری دو ارومیه: حسب این دادنامه، تضییع اموال دولتی (موضوع ماده ۵۹۸ از کتاب پنجم تعزیرات قانون مجازات اسلامی) و تعیین و وصول عوارض بدون داشتن مجوز قانونی (موضوع ماده ۶۰۰ از کتاب پنجم تعزیرات قانون مجازات اسلامی) شده است که این جرایم علیرغم اینکه در یک مبحث قانون (تعذبات مأمورین دولتی نسبت به دولت) مختلف محسوب و برای هر یک مجازات مجزا تعیین و صرفاً مجازات اشد قابل اجرا دانسته شده است.
۸. دادنامه شماره ۱۴۰۱۴۱۳۹۰۰۰۵۶۹۷۷۷ مورخ ۱۴۰۱/۰۳/۳۱ دادگاه کیفری دو یاسوج
۹. دادنامه شماره ۱۴۰۱۴۸۳۹۰۰۰۱۰۸۶۵۲۲ مورخ ۱۴۰۱/۰۳/۳۱ دادگاه کیفری دو شهر قروه
۱۰. دادنامه شماره ۱۴۰۱۶۸۳۹۰۰۰۴۴۳۸۹۹۹ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۰۴ دادگاه کیفری ۲ تهران

می‌رسد دو جریان اصلی در رویه قضایی کنونی وجود دارد: دیدگاه اول که با عنایت به اصل تفسیر به نفع متهم و کمیته‌گرایی کیفری قائل به گستره بیشتر جرائم مشابه می‌باشند و با توجه به این موضوع معیار مناسب را معیار نخست می‌پذیرند. این دسته معتقدند، فلسفه قانون کاهش مجازات حبس تعزیری و هدف قانون‌گذار از تصویب آن، کاهش میزان مجازات حبس‌های صادره می‌باشد. لذا باید قانون را به نحوی تفسیر نمود که در راستای اجرای هر چه بیشتر این هدف و کاهش اعمال قواعد تعدد جرم و اعمال مجازات‌های حبس سنگین‌تر باشد. لذا این دیدگاه نگاهی حداکثری به مفهوم جرائم مشابه دارد.

در مقابل، دیدگاه دوم با اعتقاد به حکمت قانون‌گذار در جرم‌انگاری رفتارهای مختلف، قائل به اصل عدم مشابهت جرائم است. مطابق این دیدگاه مشابه بودن خلاف اصل می‌باشد لذا دامنه مفهوم جرائم مشابه را کمتر از دسته نخست می‌دانند. این دسته با توجه به این اصل معتقدند گرچه قانون مصوب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری نام گرفته است لکن چنانچه از مواد مندرج در آن پیداست تمامی مواد آن راجع به کاهش حبس نیستند و در آن مواد اصلاحی قانون مجازات اسلامی و تعزیرات نیز به چشم می‌خورد و لذا این منطقی که غایت قانون‌گذار در خصوص کاهش حبس تعزیری را با اخذ وحدت ملاک به قواعد تعدد تسری داده را خالی از اشکال نمی‌داند.^۱

در حقیقت با مذاقه و تحلیل آرای ذکر شده و امعان نظر به صورتجلسات نشست‌های قضایی، بر خلاف تصور نخستین نگارندگان، برداشت‌ها و رویکردهای موجود در خصوص معیار تفکیک به حدی گسترده و متفاوت هستند که حتی محاکم نیز نتوانسته‌اند از طریق صدور آراء مشابه، نسبت به قبول یکی از رویکردهای موجود به توافق و ایجاد رویه مشترک دست یابند. اما علیرغم اینکه معیار واحدی از مطالعه و بررسی رویه قضایی حاصل نشد، لکن بررسی صورت گرفته و تطبیق و تحلیل منطقی آراء نظریات قضات، در شناخت بهتر زوایای موجود از مسئله و در نهایت کشف معیار منتخب پژوهشگران کمک شایانی می‌نماید.

۶. ارائه معیار مناسب

با بررسی و ملاحظه نظریات شش‌گانه مورد اشاره که از اهم نظریات مطروحه این حوزه هستند می‌توان نقص هر یک را دریافت. نظریه وحدت عنوان جرم گرچه از جهت توجه بیشتر به مشابهت در ارزش‌های نقض شده به معیار مناسب نزدیک است؛ لکن معیار جامع و مانعی نیست. جامع نیست چون ممکن است جرائم علیرغم مشابهت در ارزش، در عناوین یا فصول مختلفی از قانون یا

۱. البته بین قائلین به این دیدگاه نیز چند دستگی وجود دارد. بخشی از معتقدین به این دیدگاه، برای مشابه بودن دو جرم با یکدیگر، قائل به مشابهت شرایط و اوضاع و احوال در ارتکاب جرم نیستند و در مقابل برخی حداکثر مشابهت بین آنها یعنی مشابهت در عنصر قانونی و رفتار مادی و مجازات را لازم می‌دانند. (نظریات ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶)

حتی قوانین مختلفی قرار گیرند (مثل نشر اکاذیب سنتی و رایانه‌ای) که در این صورت حسب این نظریه از مشابهت خارج خواهند شد؛ مانع نیست چون مجازات و برابری آن را در مشابهت لازم ندانسته است. نظریه وحدت عنصر قانونی که نسخه کامل تر آن وحدت عنصر قانونی و مجازات است نیز جامع نیست. زیرا لزوماً ارزش‌های مشابه در یک ماده جرم‌انگاری نمی‌شوند. مانند جرائم راجع به چک. نظریات تفاوت در عنصر مادی و وحدت اجزای متشکله نیز فاقد جامعیت هستند زیرا بدون توجه به منشأ تفکیک مطرح شده‌اند. تفاوت در فعل مادی و شیوه ارتکاب جرم باعث تغییر در ارزش نقض شده نمی‌گردد. با اضافه نمودن وحدت مجازات در نظریه ششم (یعنی نظریه وحدت اجزای متشکله + مجازات) علی‌رغم اضافه نمودن مجازات به عنوان یک رکن معیار، همچنان ایراد مذکور باقی است. ضمن اینکه نظریه اخیر به گونه‌ای افراطی دایره جرائم مشابه را محدود می‌سازد که عملاً محلی برای اعمال بند الف ماده ۱۳۴ اصلاحی باقی نمی‌گذارد.

بنابر توضیحات مذکور، نظریات مطروحه جملگی علی‌رغم تفاوت دارای وجه مشترکی هستند. کلیه این نظریات فاقد جامعیت یا مانعیت لازم برای تفکیک هستند؛ علت این امر را می‌توان آن دانست که جملگی این نظریات آنچنان‌که شایسته است به جایگاه و اهمیت منشأ تفکیک توجه ندارند و صرفاً بدنبال ارائه ضابطه‌ای برای حل چالش هستند. به عبارت دیگر این نظریات گرچه در جست‌وجوی معیار مناسب هستند، گاه به گونه‌ای غرق جست‌وجو شده که از توجه به منشأ و تصویر کلی فاصله گرفته و دچار ضابطه‌سازی نادرست قراین به عنوان معیار عینی شده‌اند.

مواردی مانند وحدت عنوان یا وحدت عنصر قانونی، بیش از آنکه یک معیار نهایی برای تشخیص تشابه یا تفاوت باشند، صرفاً قرینه‌ای برای کشف مشابهت و اختلاف بین ارزش‌های نقض شده هستند و ضرورتاً منتج به نتیجه صحیح نخواهند بود. به عبارت دیگر این موارد طریقت دارند نه موضوعیت. لذا علت اصلی انتقادات وارده به هر یک از این نظریات این موضوع است. بنابراین پاسخ سؤال فوق در کشف و شناخت منشأ تفکیک میان جرائم مشابه و مختلف نهفته است؛ چه اینکه در صورت عدم ارائه معیار آنچه اهمیت می‌یابد شناخت مبدأ و علت معیارگذاری است.

با بررسی‌های صورت گرفته میان دلایل احتمالی این تفکیک، به نظر می‌رسد که منشأ اصلی تفکیک میان جرائم مشابه و مختلف، شباهت و تفاوت در ارزش‌های اساسی نقض شده یا چنانچه برخی گفته‌اند شباهت و تفاوت از نظر طبیعت^۱ و جنس جرائم می‌باشد (عسکری آرانی: ۱۴۰۱: ۶۸).

۱. نک: نظریه اکثریت در نشست ۱۴۰۱-۹۰۹۲: «...به اعتقاد ما اشکالی وجود ندارد اگر جرایمی را که از نظر طبیعت با یکدیگر مشابهت دارند، در یک نوع قرار داد و به تشدید مجازات مبادرت کرد...».

گفتیم که جرم، نقض ارزش‌های اساسی جامعه است که مجازات از جانب جامعه ضمانت اجرای نقض آن است. هر ارزشی از جامعه به اندازه‌ای مشخص برای جامعه اهمیت دارد و آنچه مشخص‌کننده میزان این اهمیت است، میزان مجازات و کیفرهای جامعه در برابر نقض این ارزش‌هاست. به عبارت دیگر هرچه ارزش مهم‌تر، نقض آن قبیح‌تر و مجازات آن سنگین‌تر. مؤید این موضوع ماده ۳۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری نیز می‌باشد که در مفهوم خود، جرم مهم‌تر را جرم با مجازات بیشتر دانسته است.^۱ پس می‌توان نتیجه گرفت که ارزش‌های مشابه، طبیعتاً مجازات‌های مشابهی دارند؛ گرچه عکس این قضیه صادق نیست.^۲ مؤید این موضوع تعیین «فقط یک مجازات» برای مرتکب جرائم مشابه در بند الف ماده ۱۳۴ اصلاحی (ماده ۱۲ قانون کاهش) است. در این حالت چنانچه برخی گفته‌اند با وجود مجازات‌های مختلف، انتخاب هر یک ترجیح بلامرجح است.^۳ بنابراین از نظر نگارندگان در تعیین مشابهت میان جرائم، برابری مجازات‌ها که ناشی از مشابهت ارزش‌هاست، یقیناً موضوعیت دارد.

با توجه به وضع کنونی قوانین، رویه قضایی موجود و منشأ تفکیک و با پذیرش این نظر که باید میان شخصی که یک ارزش اساسی جامعه را چندین مرتبه نقض کرده با شخصی که چندین ارزش اساسی جامعه را یکبار نقض کرده تفاوت قائل شد و شخص اخیر را سزاوار سرزنش بیشتری دانست (منشأ تفکیک).^۴ نگارندگان معتقدند آنچه در این تفکیک نقش دارد ارزش مبنای جرم است. منظور از ارزش مبنای جرم چنانچه گفته شد، ارزش موضوع حمایت از ناحیه مقنن از طریق جرم‌انگاری است که نتیجه نقض آن مواجهه با مجازات تعیین شده است. بنابراین حسب نظر منتخب، معیار تفکیک میان جرائم مشابه و مختلف، وحدت ارزش مبنای جرم و مجازات است.

۱. ماده ۳۱۰- متهم در دادگاهی محاکمه می‌شود که جرم در حوزه آن واقع شود. اگر شخصی مرتکب چند جرم در حوزه‌های قضایی مختلف گردد، رسیدگی در دادگاهی صورت می‌گیرد که مهمترین جرم در حوزه آن واقع شده باشد. چنانچه جرایم ارتكابی از حیث مجازات مساوی باشد، دادگاهی که مرتکب در حوزه آن دستگیر شود، به همه آن‌ها رسیدگی می‌کند. در صورتی که متهم دستگیر نشده باشد، دادگاهی که ابتدای تعقیب در حوزه آن شروع شده است، صلاحیت رسیدگی به تمام جرایم را دارد.

۲. یعنی مجازات‌های مشابه لزوماً ارزش‌های مشابهی ندارند.

۳. نک «ذیل نظریه اکثریت در نشست ۱۴۰۲-۱۰۳۰۱: «چنانچه مجازات‌های دو رفتار مجرمانه واحد و یکسان نباشد، تعیین یک مجازات دیگر موضوعیت نداشته و انتخاب هر یک موجب حذف مجازات رفتار مجرمانه دیگر می‌شود، ترجیح بلا مرجح تلقی می‌گردد...»

۴. البته برخی بر خلاف نظر اخیر معتقدند اشخاصی که مرتکب جرم خاصی به صورت متعدد می‌گردد مجرم حرفه‌ای محسوب شده و برخورد افتراقی و ملایم با این اشخاص قابل توجیه نمی‌باشد (رستمی، ۲۰۲۵: ۱۱۹).

به عبارت دیگر «جرائمی که به‌رغم تعدد عنصر قانونی، مجازات‌های برابری داشته و تحت عنوان جرم واحد شناخته می‌شوند» مشابه هستند. با این اوصاف شق دوم از نظریه مشورتی معروف^۱ قرابت زیادی به نظریه منتخب دارد؛ با این تفاوت که اولاً در نظریه منتخب، مجازات‌ها باید برابر باشند و ثانیاً در این نظریه با نگاهی به منشأ ارزش‌گذاری، عنوان واحد، معنا شده و از تعریف دوری اجتناب شده است.^۲

بدیهی است که ارتکاب یک جرم خاص به صورت متعدد ارتکاب جرائم مشابه است (قدر متیقن تمامی نظریات)؛ لکن با توضیحات فوق و حسب معیار منتخب مذکور، از طرفی اشکال مختلفی از یک جرم (مانند سرقت‌های مسلحانه، به عنف، سرقت از منزل و سرقت ساده) گرچه ارزش مبنای یکسانی دارند (ارزش محترم بودن مالکیت اموال توسط اشخاص) لکن به علت تفاوت در مجازات (در اینجا بخوانید تفاوت در رتبه ارزش) با یکدیگر مشابه نیستند.

از طرف دیگر انواع سرقت‌های ذیل ماده ۶۵۶ (یعنی سرقت از منزل، سرقت از محل محصور، سرقت در شب، سرقت با سارقان متعدد و...) مشابهند و علت این مشابهت یکسان بودن عنصر قانونی نیست (چنانچه نظریه وحدت عنصر قانونی بیان می‌دارد)؛ بلکه وحدت در ارزش مبنای (ارزش محترم بودن مالکیت اموال توسط اشخاص) و برابری در میزان مجازات است.

صدور چک پرداخت نشدنی و صدور چک بلامحل نیز با این ملاک هر دو مشابهند؛ چراکه هر دو در خصوص حمایت از ارزش چک به عنوان یک سند تجریدی پرداختند و مجازات یکسانی دارند؛ گرچه در یک ماده قانونی ذکر نشده‌اند و وحدت عنصر قانونی ندارند.

جرم تام با شروع به جرم، مباشرت با معاونت جرم، حالت ساده یک جرم با حالت مشدد آن جرم، حسب این معیار (با توجه به تفاوت در مجازات‌ها) جرائم مشابه نیستند.

جعل اسناد عادی با جعل اسناد رسمی نیز به همین علت مشابه نیستند. جعل و استفاده از سند مجعول (به دلیل وحدت ارزش مبنای خود - اعتباردهی به اسناد - و برابری مجازات) برخلاف رأی وحدت رویه مشابه هستند. جرائمی که در حکم جرائم دیگرند (مانند فروش مال غیر که در حکم کلاهبرداری است) با توجه به تصریح قانون‌گذار، حکماً مشابهند.

۱. نظریه شماره: ۶۷۶/۹۹/۷ مورخ ۱۳۹۹/۰۶/۰۴: «در موارد زیر جرایم غیرمختلف محسوب می‌شوند: ... ۲- جرایمی که به‌رغم تعدد عنصر قانونی و متفاوت بودن مجازات‌ها، تحت عنوان جرم واحد شناخته می‌شوند...»
 ۲. گفتیم که برداشت‌های متفاوتی از نظریه وحدت عنوان مجرمانه وجود دارد. یکی از برداشت‌ها آن است که وحدت عنوان مجرمانه را به معنای تحت عنوان مجرمانه واحد بودن یا به عبارت دیگر به معنای برابری ارزش مبنای بدانیم. این برداشت از نظریه وحدت عنوان مجرمانه، در صورت پذیرش وحدت مجازات، همان نظریه منتخب خواهد بود.

با توجه به مباحث مزبور، معیار منتخب رهنمود مناسبی در شناخت جرم مشابه از مختلف خواهد بود. این معیار با توجه به جامعیت و مانعیت در شمول مصادیق، معیاری مناسب برای تفکیک جرائم مشابه از مختلف به نظر می‌رسد.

نتیجه

تعدد جرم یکی از مفاهیمی است که در طول زمان قواعد آن بارها توسط مقنن دستخوش تغییرات شده است. در آخرین تغییر صورت گرفته با تصویب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، قانون‌گذار تفکیک جرائم مشابه و مختلف و قاعده تعداد جرائم را توأمان مطرح نمود؛ گرچه با عدم تعریف معیار تفکیک جرائم مشابه از جرائم مختلف، معضل تعریف و مصادیق آن کما فی السابق لاینحل باقی ماند. مطالعات صورت گرفته بر رویه قضایی محاکم و صورتجلسات نشست‌های قضایی نشان داد که برخلاف انتظار، گستره ابهام ناشی از سکوت مقنن بیش از آن است که بتوان با ارائه تفسیر و راهکار از ناحیه قضات و در نهایت ایجاد رویه قضایی واحد آن را حل کرد. تشتت نظریات دکترین نیز مؤید همین موضوع است.

در این راستا کشف نظریه منتخب، با بررسی نظریات موجود دکترین حقوقی و تحلیل رویه قضایی فعلی مستحصل از آرا و نظریات قضات در نشست‌های قضایی و با عنایت به منشأ تفکیک جرائم مشابه و مختلف به عنوان راهنما که تفاوت در طبیعت جرائم و ارزش‌های اساسی نقض شده هر یک می‌باشد، نظریه «وحدت ارزش مبنا و مجازات» ارائه گردید. بر اساس این نظریه، جهت مشابه شناخته شدن دو یا چند جرم با یکدیگر، برابری ارزش‌های مورد حمایت قانون‌گذار (که در راستای حمایت از آن ضمانت اجرای کیفری قرار داده می‌شود) و برابری مجازات لازم است.

به نظر نگارندگان، راه برون‌رفت فوری از ابهام موجود در خصوص معیار تفکیک جرائم مشابه و مختلف، با توجه به سکوت فعلی قانون، صدور رأی وحدت رویه از سوی هیئت عمومی دیوان عالی کشور در راستای انجام وظیفه مندرج در ماده ۴۷۱ قانون آیین دادرسی کیفری و ایجاد رویه واحد است؛ گرچه پذیرش این امر به معنای تأیید اجمال، ابهام قانون یا سکوت قانون‌گذار نیست و موارد مذکور همچنان دور از شأن حکمت قانون‌گذار است.

در انتها آنچه به عنوان اقدام اصلی جهت رفع ابهامات موجود اولویت دارد، تعیین تکلیف صریح معیار تفکیک از ناحیه مقنن از طریق تصویب استفساریه یا اصلاح قانون موجود می‌باشد. گرچه ادغام مشدد مجازات‌ها چه در جرائم متشابه چه غیر متشابه (با منشأ پذیرفته شده) چنانچه برخی پیشنهاد داده‌اند نیز به عنوان راه حل دور از ذهن نخواهد بود (کورانی، ۱۳۸۰: ۱).

منابع فارسی

- احمدزاده، رسول؛ و تام، مجتبی. (۱۳۹۹). ملاحظاتی درباره قانون کاهش حبس تعزیری. تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات پژوهشگاه قوه قضائیه.
- احمدزاده، رسول؛ الهام، غلامحسین؛ تام، مجتبی. (۱۴۰۰). ضابطه تفکیک جرائم مختلف از غیر مختلف در ماده ۱۳۴ اصلاحی قانون کاهش. پژوهشنامه حقوق کیفری، (۲۴)، ۷-۲۰.
- اسحقیان، سیدحسن. (۱۳۹۰). بررسی تعدد جرائم تعزیری با تاکید بر جرائم مواد مخدر. (پایان نامه کارشناسی ارشد جزا و جرم شناسی). دانشگاه تبریز، تبریز.
- اسلامی پناه، علی. (۱۳۹۷). رویه قضایی به منزله منبع حقوق. فصلنامه تحقیقات حقوقی.
- پوربافرانی، حسن. (۱۳۸۴). تعدد و تکرار جرم در حقوق کیفری ایران. پرتال جامع علوم انسانی.
- حاجی ده آبادی، احمد؛ باقرزادگان، امیر؛ و میرزایی، محمد. (۱۳۹۵). جایگاه تعدد نتیجه در حقوق کیفری ایران. پژوهشنامه حقوق کیفری، (۱۳)، ۱۰۱-۱۲۲.
- حسینی، حدیث سادات. (۱۳۹۹). شرح اجمالی قانون کاهش مجازات حبس تعزیری. تهران: نشر جنگل.
- ذاکر حسین، محمد هادی. (۱۳۸۸). چشم انداز تعدد جرم از افق مبانی فقهی. ماهنامه دادرسی، (۷۳)، ۲۵-۳۲.
- رایجیان اصلی، مهرداد. (۱۳۸۲). تحلیلی بر مقررات تعدد جرم و دشواری های آن. دیدگاه های حقوقی دانشگاه علوم قضایی، (۲۸-۲۹)، ۹-۳۷.
- رحیمی نیا، محمد؛ حسینی، مسعود. (۲۰۲۱). تعدد و تکرار با نگاهی بر قانون مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹. مقاله ارائه شده در 2nd international conference on jurisprudence and law research. گرجستان: SID.
- رستمی، هادی. (۲۰۲۵). نظام تعدد مادی جرایم تعزیری در قانون مجازات اسلامی (اصلاحی ۱۳۹۹)؛ چالش ها، ابهام ها و راهکارها. فصلنامه تحقیقات حقوقی، (۱)، ۱۱۵-۱۳۲.
- روستایی، مهرانگیز؛ رحمانیان، حامد. (۱۴۰۱). معیار تفکیک جرائم مختلف از غیر مختلف در اعمال قواعد تعدد مادی جرم. مجله حقوقی دادگستری، (۱۱۸)، ۱۱۵-۱۳۵.
- شامبیاتی، هوشنگ. (۱۳۹۶). حقوق جزای عمومی. (ج ۳). تهران: مجد.
- طاهری نسب، یزدالله. (۱۳۷۹). تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی. (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- عابدی، احمدرضا. (۱۳۹۹). نگرشی کاربردی به قانون کاهش مجازات حبس تعزیری. تهران: نشر طه.
- علی آبادی، حسین. (۱۳۵۲). حقوق جنایی. (ج ۲). تهران: انتشارات فردوسی.
- عسکری آرنی، محمدصادق. (۱۴۰۱). تاثیر مشابه و مختلف بودن جرایم تعزیری مشمول تعدد جرم بر میزان مجازات ماده ی ۱۳۴ اصلاحی قانون مجازات اسلامی. (پایان نامه کارشناسی ارشد جزا و جرم شناسی). دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران.
- کورانی، محمد. (۱۳۸۰). مقایسه تعدد جرم در حقوق کیفری ایران، لبنان و فرانسه. (پایان نامه کارشناسی ارشد).

- دانشگاه امام صادق (ع)، تهران.
- فرهی، بابک. (۱۳۹۹). یادداشت‌هایی بر قانون کاهش مجازات حبس. تهران: کولاد.
- مصدق، محمد. (۱۳۹۹). شرح قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹. تهران: نشر جنگل.
- منابع انسانی دادگستری کل استان گلستان. (۱۴۰۰). شرحی بر قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹. تهران: نشر خط سوم.
- مهدوی فرد، حسن. (۱۳۹۶). تحلیل ماهیت تعدد جرم و ساز و کار های آن در قانون مجازات اسلامی. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه ارومیه، ارومیه.
- نوروزی، علی. (۱۳۷۷). روش‌های مختلف تعیین مجازات جرائم متعدد. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تهران، تهران.
- نوریها، رضا. (۱۳۹۶). زمینه حقوق جزای عمومی. (ویرایش ویراست جدید). تهران: میزان.

انگلیسی

- Vibla, Natalia. (2015). More Than One Crime: Sentencing the Multiple Conviction Offender. In J. V. Roberts (ed.), (J. V. Roberts, ed.), Exploring Sentencing Practice in England and Wales (pp. 221-234). London: Palgrave Macmillan UK.
- Dhami, Mandeep K. (2022). Sentencing Multiple- Versus Single-Offence Cases: Does More Crime Mean Less Punishment? The British Journal of Criminology, 62(1), 55-72. <https://doi.org/10.1093/bjc/azab030>.